

Antisemitisme. Oude en nieuwe vooroordelen

Docentenhandleiding

Anne Frank Stichting, 2007
www.annefrank.org

Inhoud

Lespakket 'Antisemitisme. Oude en nieuwe vooroordelen' 2

Inleiding 3

Joden in Europa tot 1945 (deel 1) 4

Antisemitisme, een eeuwige strijd? (deel 2) 10

Vooroordelen. You 2? (deel 3) 16

Reageren op vooroordelen en discriminatie 22

Woordenlijst 23

Lespakket 'Antisemitisme. Oude en nieuwe vooroordelen'

Het lespakket 'Antisemitisme. Oude en nieuwe vooroordelen' is ontwikkeld voor de tweede en derde klas van het vmbo-t, havo en vwo. De serie bestaat uit drie delen. In de delen 1 en 2 wordt aan de hand van fragmenten uit de joodse geschiedenis in Europa het verschijnsel antisemitisme behandeld. Daarbij wordt een relatie gelegd met de actualiteit, met andere vormen van discriminatie en met de belevingswereld van de leerlingen. Deel 3 gaat over hedendaagse vooroordelen. Hierin staan de ervaringen van jongeren centraal.

Algemene doelen

- Leerlingen weten wat antisemitisme is en was (deel 1, 2 en 3).
- Leerlingen kunnen een aantal belangrijke momenten uit de joodse geschiedenis noemen (vooral deel 1 en 2).
- Leerlingen kunnen een aantal vooroordelen tegen joden weerleggen (deel 1 en 2).
- Leerlingen kunnen vooroordelen in hun eigen omgeving herkennen (vooral deel 3).
- Leerlingen kunnen een aantal reacties of handelingen noemen om die vooroordelen te bestrijden (vooral deel 3).

Vakken

De drie delen passen bij de lessen geschiedenis, maatschappijleer en levensbeschouwing, en bij de mentorlessen. Een combinatie van vakken is bij deze serie heel goed mogelijk.

U kunt starten bij deel 1, 2 of 3. Uw keuze is afhankelijk van de situatie in de klas, de voorkennis van uw leerlingen of het kader waarbinnen u lesgeeft. U kunt ook met uw collega-docenten besluiten de delen verspreid over twee leerjaren en bij verschillende vakken te behandelen.

Opbouw en differentiatie

Elk deel bestaat uit zes hoofdstukken van steeds een dubbelpagina, met informatie en verwerkingsopdrachten. De pagina's 14 en 15 bevatten extra opdrachten. De informatie en opdracht op de achterkant zijn bedoeld om het deel klassikaal af te ronden. U kunt differentiëren door uw keuze van de opdrachten. De eerste opdrachten zijn doorgaans het eenvoudigst, omdat leerlingen de antwoorden kunnen afleiden uit de tekst en of illustraties. De laatste opdrachten zijn meestal abstracter of vragen meer tijd, omdat leerlingen samen iets moeten opzoeken of maken.

'Vijftig vragen over antisemitisme'

Bij deze serie hoort het boek 'Vijftig vragen over antisemitisme', geschreven door Jaap Tanja (Anne Frank Stichting, 2005). Daarin vindt u naast voorbeelden van antisemitisme door de eeuwen heen extra informatie over de betekenis van joods-zijn, over de geschiedenis van de staat Israël en over joden in Suriname, de Antillen, Marokko en Turkije.

Weblog 'Onderwijs en antisemitisme'

Speciaal voor docenten is het weblog www.onderwijsantisemitisme.nl van start gegaan. Hier kunt u met collega's ervaringen uitwisselen over antisemitisme en vooroordelen bij u op school. U vindt er spraakmakende artikelen en columns, en u discuteert mee over de vraag hoe je antisemitisme en vooroordelen het best kunt bespreken en bestrijden. Op het blog worden ook bijeenkomsten en studiedagen in het Anne Frank Huis aangekondigd.

In deze handleiding beschrijven we allereerst de achtergronden en doelen van deze lessenserie. Daarna geven we voor elk afzonderlijk deel en per hoofdstuk achtergrondinformatie en lessuggesties. U vindt er ook de antwoorden op de vragen. Apart hebben wij tips opgenomen die u kunnen helpen efficiënt te reageren op bevooroordeelde of kwetsende uitspraken van leerlingen. Achterin vindt u een woordenlijst.

Antisemitisme actueel

De Anne Frank Stichting ontwikkelt lesmateriaal over Anne Frank, de holocaust, mensenrechten en discriminatie. Lesmateriaal specifiek over antisemitisme is nieuw. We waren altijd terughoudend om alleen over dit onderwerp educatieve producten te maken. Want loop je dan niet juist het risico om vooroordelen tegen joden op te roepen of te versterken in plaats van ze te bestrijden? Tenslotte zullen de meeste docenten niet of zelden geconfronteerd worden met antisemitische uitspraken of vooroordelen tegen joden. Maar antisemitisme heeft zo'n lange geschiedenis en heeft zoveel gevolgen gehad voor Europa dat het onderwerp ook in het onderwijs op enig moment aandacht verdient.

En antisemitisme is ook in Europa nog steeds actueel. Door de politieke situatie in Israël zijn vaker en venijniger anti-joodse geluiden te horen. Niet alleen in demonstraties tegen de politiek van Israël worden anti-joodse leuzen gescandeerd. Ook worden regelmatig joden op straat lastig gevallen, vinden er aanslagen plaats op synagogen en andere joodse gebouwen.

Vooraf islamitische jongeren komen in dit verband in het nieuws. Antisemitische uitingen zijn echter niet uitsluitend voorbehouden aan specifieke groepen en niet alleen aan jongeren. Immers, graffiti met hakenkruisen kun je overal tegenkomen, anti-joodse leuzen zijn te horen als Ajax speelt, mopjes over rijke en gierige joden doen nog steeds de ronde, en scheldwoorden als 'jood' en 'rotjood' klinken ook op Nederlandse scholen.

Lang niet iedereen zal die uitingen als antisemitisch bestempelen. Vraag blijft wel waar deze uitingen vandaan komen. Weten jongeren te weinig van de holocaust, weten ze niet wat een hakenkruis betekent of willen ze alleen maar choqueren? Zijn vooroordelen tegen joden vooral latent aanwezig? Of hoort het bij het wereldbeeld van sommige jongeren dat joden de macht willen? Feit is dat antisemitische denkbeelden niet verdwenen zijn en daarom als afzonderlijk onderwerp op school aandacht verdienen.

Meestal komt antisemitisme alleen voor als onderdeel van lessen over de Tweede Wereldoorlog en de jodenvervolgung. Die context verbreden we hier. We maken in deze serie aan de hand van voorbeelden van antisemitisme in heden en verleden duidelijk hoe vooroordelen werken en leggen steeds verbanden naar de actualiteit en leerlingen zelf. Dit project beoogt zo inzicht te bieden in antisemitisme en vooroordelen in het algemeen. Uiteindelijk is het doel het bevorderen van verdraagzaamheid, ook in de klas en op school. De uitgangspunten hieronder zien we als randvoorwaarden.

Aandacht voor geschiedenis van joden

Vervolgelingen maken deel uit van de geschiedenis van joden in Europa. Daar besteden we aandacht aan. Tegelijkertijd brengen we de plaatsen in beeld waar zich lange perioden een joods cultureel en religieus leven kon ontwikkelen, bijvoorbeeld in Córdoba, Krakau, Amsterdam en Berlijn. Zo doen we recht aan de veelzijdige geschiedenis van joden, die nog maar al te vaak louter als slachtoffers worden afgeschilderd.

Verplaatsen in anderen

Door personen in beeld te brengen kunnen leerlingen zich beter verplaatsen in de geschiedenis. In de opdrachten streven we ernaar dat leerlingen iets van de joodse geschiedenis of het jodendom in hun omgeving herkennen. Heel concreet doen ze dat door op zoek te gaan naar uitingen daarvan, een synagoge of bijvoorbeeld een gevelsteen. Maar ook door zich te verdiepen in de rol van migratie, in religie, in de positie van een minderheid of de betekenis van discriminatie. Wij veronderstellen dat niet alleen kennis, maar vooral 'identificatiemogelijkheden' een basis zijn om vooroordelen te beslechten. Ze vormen in ieder geval de basis voor de bestrijding ervan. Dan zie je meer aspecten van iemands persoonlijkheid en krijg je oog voor overeenkomsten en begrip voor verschillen.

Vooroordelen tegen joden ontrafelen

Vooroordelen tegen joden komen in het lesmateriaal uiteraard aan de orde, zij het met mate. We presenteren ze bovendien altijd met een opdracht of uitleg waarin het vooroordeel wordt ontrafeld of weerlegd.

Vooroordelen in het algemeen

Aan de hand van de geschiedenis van antisemitisme maken we inzichtelijk hoe vooroordelen werken. We leggen daarbij verbanden met andere vormen van onverdraagzaamheid, zoals homofobie en racisme. Leerlingen krijgen inzicht in de wijze waarop vooroordelen werken, hoezeer ze iemands persoonlijk leven en de samenleving kunnen beïnvloeden en waarom ze soms een lang leven hebben.

Eerst praten over eigen ervaringen

In de aanloop naar dit project hebben we uitgebreid met docenten gesproken. Duidelijk is dat docenten lesmateriaal over antisemitisme zinnig vinden, maar met de kanttekening dat leerlingen de gelegenheid moeten krijgen om eigen ervaringen met antisemitisme of andere uitingen van discriminatie naar voren te brengen. Antisemitisme wordt dus niet als een geïsoleerd thema behandeld.

Reflecteren en handelen

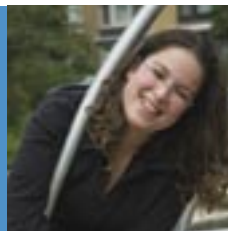
Doel van deze serie is dat leerlingen een kritische houding ontwikkelen over zichzelf, hun denkbeelden en hun gedrag. Bovenal moeten ze ontdekken wat ze zelf kunnen ondernemen tegen antisemitisme en vooroordelen, om zo de sfeer in hun eigen omgeving, bijvoorbeeld in de klas of op school, te verbeteren.

Samenwerken

Praten over jezelf en over onderwerpen als discriminatie is niet eenvoudig. Leerlingen of docenten kunnen zich hierbij ongemakkelijk of zelfs onveilig voelen. In het lesmateriaal zitten opdrachten die bedoeld zijn om de sfeer te verbeteren. Samenwerken, het uitwisselen van ervaringen en kennis, en uiteindelijk het verstevigen van de cohesie in de klas zijn daarom wezenlijke onderdelen van dit lespakket.

Deel 1

Joden in Europa tot 1945

Dit eerste deel van het lespakket behandelt de geschiedenis van joden in Europa vanaf de diaspora tot het einde van de Tweede Wereldoorlog. Centraal staat de vraag waarom joden verspreid wonen. Aan de hand van voorbeelden uit verschillende perioden wordt duidelijk hoezeer joden enerzijds als minderheid deel uitmaakten van de Europese samenleving, anderzijds hoe zij zich als minderheid in een kwetsbare positie bevonden. Daarbij worden belangrijke vooroordelen tegen joden besproken.

Leerdoelen

- 1 Leerlingen kunnen omschrijven wat joods-zijn betekent.
- 2 Leerlingen kunnen uitleggen waarom joden verspreid in Europa woonden en tegenwoordig vooral buiten Europa wonen.
- 3 Leerlingen kunnen twee oorzaken opschrijven waarom joden onderdrukt of verdreven werden.
- 4 Leerlingen kunnen het begrip 'minderheid' in eigen woorden uitleggen en illustreren met een actueel voorbeeld.
- 5 Leerlingen kunnen met minstens twee voorbeelden aangeven dat de positie van joden van tijd tot tijd en van plaats tot plaats kon verschillen.
- 6 Leerlingen kunnen twee historische en hardnekkige vooroordelen tegen joden noemen.
- 7 Leerlingen kunnen de geschiedenis van vooroordelen tegen joden schetsen en duidelijk maken waarom ze niet kloppen.
- 8 Leerlingen kunnen in hun eigen omgeving sporen van joodse geschiedenis opzoeken.
- 9 Leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen wat antisemitisme betekent.
- 10 Leerlingen kunnen toelichten waar 'Auschwitz' symbool voor staat.

Centrale begrippen

Antisemitisme / Diaspora / Emancipatie / Gilde / Getto / Holocaust / Jodendom / Minderheid / Pogrom / Racisme / Synagoge / Tora / Zionisme / Zondebok

Joods?

(p. 2-3)

Woordveld

Ter inleiding kunt u de leerlingen vragen welke associaties leerlingen hebben bij het woord 'jood' of 'joods'. Noteer die associaties in trefwoorden op het bord en groepeer ze, bijvoorbeeld naar cultuur, religie of historie. Maak, indien relevant, ook een onderscheid tussen feiten, meningen en eventueel vooroordelen.

Opracht

Jouw kaart

De visitekaartjes van Jacob en Sara zijn bedoeld om leerlingen te laten nadenken over het feit dat joods-zijn verschillend wordt beleefd en dat je identiteit door vele factoren wordt bepaald.

Nadat leerlingen hun eigen kaartje hebben ingevuld, kunt u inventariseren welke religies een rol spelen in de klas en wat leerlingen samen belangrijk of leuk vinden. Noteer deze eventueel op een flap of het bord. U kunt zelf het voorbeeld geven.

Tip – Huiswerk

Geef uw leerlingen de opdracht om thuis of bij hun familie te informeren waar hun (voor)ouders vandaan komen. Uit dezelfde streek of niet? Wat was de reden van de verhuizing, enzovoort.

Opracht 1

Wie zeggen ze dat je bent?

Albert Einstein en Jörgen Raymann gaan in op wat het kan betekenen om tot een minderheid te behoren: waar rekent de meerderheid jou toe, wanneer wel en wanneer niet? Ook het citaat van Nicole Kidman zet leerlingen ertoe aan na te denken over hoezeer je beïnvloed kunt worden door wat anderen over je zeggen.

Opracht 2

Jouw grootouders

Deze opdracht dient de overgang te maken naar reflectie over de rol van migratie in de geschiedenis van joodse families, het onderwerp van pagina 4-5.

- A) Teken een kaart op het bord die voor uw klas relevant is, bijvoorbeeld een kaart van de wereld, van Europa of Nederland. U of de leerlingen zelf kunnen op de kaart aangeven waar de grootouders vandaan komen. Daarna kunt u stilstaan bij de vraag wat het betekent als jezelf of je ouders ergens anders zijn opgegroeid. Ga eventueel verder terug in de tijd. Wat laat je achter, wat neem je mee?
- B) Mensen verlaten hun land bijvoorbeeld voor werk, vervolging, familie(hereniging) en avontuur.
- C) Voordeel: meertalig, een extra vakantieland en verschillende culturen. Nadeel: heimwee naar je familie, loslaten van een deel van je culturele bagage.

Waarom wonen joden zo verspreid?

(p. 4-5)

Diaspora

Strikt genomen begon de diaspora in de zesde eeuw voor Christus, met de Babylonische ballingschap, nadat de tempel in Jeruzalem door de Babyloniërs was verwoest. Net als eeuwen later, na het jaar 70, keerden er ook toen joden terug.

Tip – Diaspora

Om het begrip 'diaspora' duidelijk te maken kunt u ook wijzen op de Afrikaanse diaspora, het gevolg van de trans-Atlantische slavenhandel.

Beschuldiging

De beschuldiging dat joden Christus hebben gekruisigd, heeft eeuwenlang geleid tot vervolgingen van joden door christenen. Nogal eens wordt vergeten dat het christendom in de eerste eeuwen een joodse sekte was en zich ontwikkelde tot een niet-joodse kerk. De beschuldiging aan het adres van joden speelde in die ontwikkeling een belangrijke rol (zie vraag 25, 'Waarom zagen veel christenen de joden als moordenaars van God?' in: 'Vijftig vragen over antisemitisme').

Córdoba

In een notendop wordt de vestiging van joden in Europa beschreven. Vooral in Spanje vestigden zich relatief veel joden. Het Spanje van de middeleeuwen bestond uit vorstendommen en kalifaten, met elk eigen wetten en regels. De verhouding tussen joden, christenen, moslims en anderen kon daarom per regio en periode verschillen.

Maimonides

Mozes Maimonides was een beroemde filosoof, wiens werk nog steeds van betekenis is voor het jodendom. Hij las in het Arabisch het werk van Aristoteles. Van Maimonides is de uitspraak: 'Aan ieder mens is de vrijheid van handelen gegeven. Indien hij zich op de goede weg wil begeven en een rechtvaardige wil zijn, dan heeft hij daartoe de vrijheid. Indien hij zich op de kwade weg wil begeven en een zondaar wil zijn, dan heeft hij ook daartoe de vrijheid.' En: 'Een mens moet niet blijven eten totdat zijn buik geheel is gevuld.' (Uit: Mozes Maimonides, 'Twee ethische tractaten. De regels van het gedrag en de regels van boete en berouw', vertaald en ingeleid door A. van der Heide, Zoetermeer: Meinema, 1993). Attendeer leerlingen op de laatste regel van het bijschrift: Maimonides ligt in het huidige Israël begraven. Dit betekent dat in de loop der tijd, ook na het jaar 70, joden wel weer naar Palestina zijn getrokken.

Migratie

Migratie hoort bij de joodse geschiedenis. Joden werden niet altijd gedwongen om te migreren door politiek of armoede. Handel kon ook een reden zijn. Joden waren gerespecteerde kooplieden, maar negatieve vooroordelen over hen kregen steeds meer de overhand. In Europa woonden joden vaak bij elkaar in de buurt, wat ook een religieuze reden had: voor een bijeenkomst in de synagoge zijn minimaal tien mannen nodig.

Tip – Jeruzalem

Het is goed om erop te wijzen dat Jeruzalem van belang was en is voor joden, christenen en moslims. Met Google Earth zijn de al-Aksamoskee, de Klaagmuur en de kerken in Jeruzalem te zien. Laat leerlingen nagaan of in hun eigen omgeving ook een moskee, synagoge of kerk staat.

Opdracht 1

Diaspora

U kunt de opdrachten 1B en 1C in een klassengesprek gezamenlijk maken.

- A) Het woord 'diaspora', van oorsprong een Grieks woord, geeft de grootschalige verstrooiing of verspreiding van een volk over verschillende delen van de wereld aan. Vaak wordt hierbij specifiek aan die van de joden gedacht.
- B) Noord-Amerika en Israël.
- C) Joden: 45.000 (0,3%)
Moslims: 944.000 (5,8%)
Christenen: 8.000.000 (50%)
Hindoes: 99.000 (0,6%)
Niet-gelovigen: 6.400.000 (40%)
Deze percentages zijn gebaseerd op cijfers van het CBS uit 2002-2006.

Opdracht 2

Gouden Tijd

Er werden paleizen gebouwd in Córdoba, er waren straatverlichting, waterleiding en badhuizen. Er leefden kunstenaars en wetenschappers. Er werden veel talen gesproken.

Hoezo zondebok?

(p. 6-7)

Kruistochten en pest

De kruistochten en de pest gelden als zwarte bladzijden in de middeleeuwse joodse geschiedenis. Joden werden aangevallen, mishandeld of gedood in steden langs de rivieren in Midden-Europa, zoals Praag, Troyes, Mainz, Keulen, Worms.

In de late middeleeuwen werden joden overal geconfronteerd met beperkingen of verbanning. In 1290 bijvoorbeeld werden ze uit Engeland verdreven, in 1306 uit Frankrijk. En in de zestiende eeuw waren de Duitse steden vrijwel alle verboden voor joden.

Kazimierz

De naam van deze joodse wijk in Krakau verwijst naar koning Kasimir. U kunt de leerlingen vragen waarom het joodse stadsdeel Kazimierz heet.

Tip – Tekens

Joden moesten in de middeleeuwen van tijd tot tijd speciale merktekens dragen, een hoed of een lapje stof. Dit kwam overigens ook voor in Arabische landen. U kunt dit gegeven van verplichte merktekens verbinden met de verplichte jodenster onder nazi-Duitsland (zie deel 1, p.14 en speciaal p.86 in 'Vijftig vragen over antisemitisme').

Opdracht 1

Tekens

- A) De gele ring op hun kleding.
- B) Nee, de Poolse koning Kasimir gaf de joden rechten, o.a. vrijheid van godsdienst.

Opdracht 2

Zondebok

Bij het onderwerp 'de pest' leggen we het begrip 'zondebok' uit. Ook in Nederland werden joden de zondebok. Veel joden werden verdreven of vonden de dood op de brandstapel. In opdracht 2 passen leerlingen het begrip 'zondebok' toe op de actualiteit.

- A) 'Zondebok' betekent dat je iemand of een groep ergens onterecht de schuld van geeft, bijvoorbeeld de joden die de schuld kregen van het uitbreken van de pest in de middeleeuwen.
- B) Immigranten, zij zouden de goede baantjes inpikken, oorzaak zijn van criminaliteit of woningnood veroorzaken.

Mazzel in Mokum

(p. 8-9)

Gilden en geld

Over joden deden vele vooroordelen de ronde. Die laten we in het lesmateriaal niet allemaal de revue passeren. We beperken ons hier tot de belangrijkste. Het misschien wel hardnekkigste stereotype over joden stellen we aan de orde: joden zijn rijk en zijn belust op geld (zie ook vraag 16, 'Waar komen de economische stereotypen over joden vandaan?', in: 'Vijftig vragen over antisemitisme').

Amsterdam

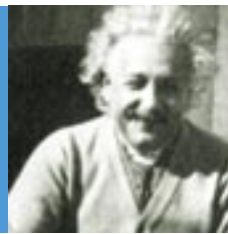
In 1700 had Amsterdam met 10.000 joodse inwoners de grootste joodse gemeenschap van West-Europa. Bijzonder was dat de joden niet in getto's woonden. Joden waren relatief vrij in Amsterdam. In de informatie over Amsterdam attenderen we leerlingen ook op hun invloed op het eten (bijvoorbeeld de zure groenten) en de taal. Enkele voorbeelden van Jiddische woorden in het Nederlands: jatten, mesjogge, tof, goochem, habbekrats, stiekem, smoes, schlemiel, koosjer, bajes en bolleboos.

Getto

Ook buiten Europa, bijvoorbeeld in Marokko, waren sommige buurten speciaal voor joden bestemd, de zogenaamde mella's. In tegenstelling tot de getto's werden mella's zelden afgesloten. Het woord 'getto' verwijst nu vaak naar zogeheten zwarte, arme wijken, vooral in de Verenigde Staten. Ooit was het begrip uitsluitend van toepassing op joodse buurten die waren ingesteld door de plaatselijke overheid. Men leefde er vaak in bittere armoede. Het eerste getto dateert van 1516. Die bevond zich in Venetië op de plek van de metaalgieterijen. De herkomst van het woord 'getto' komt daarvandaan. Het is afgeleid van het woord 'gettare', dat 'gieten' betekent. Getto's hebben eeuwenlang bestaan. Het laatste getto was in Rome en werd afgebroken in 1870 (zie p.54 in: 'Vijftig vragen over antisemitisme'). Toen de nazi's aan de macht kwamen, werden joden op talloze plaatsen in Oost-Europa weer gedwongen in getto's te wonen. In de getto's van onder andere Warschau en Krakau kwamen tienduizenden joden van de honger om.

Tip – Jiddisch

U kunt meer Jiddische woorden noemen of laten opzoeken en deze opdracht verbreden tot de invloed van migranten op een cultuur in het algemeen. Of u stelt de vraag 'Welke talen spreek jij?' U kunt samen nagaan welke woorden en eetgewoonten er nog meer in de Nederlandse cultuur bij zijn gekomen en wat de rol van migratie daarin is, naast natuurlijk het internet en andere moderne media.

Strijden voor gelijkheid

(p. 10-11)

Opdracht 1

Vooroordeel

Deze illustratie komt uit 'Der Giftpilz', een antisemitisch kinderboek uit nazi-Duitsland uit 1938 (zie vraag 16, 'Waar komen de economische stereotypen over joden vandaan?', in: 'Vijftig vragen over antisemitisme').

- A) Dat joden rijk zijn.
- B) Vroeger mochten joden wel en christenen niet in geld handelen. Toen dit verbod voor christenen werd opgeheven, gingen zij hun joodse concurrenten zwartmaken.
- C) Het is een vooroordeel omdat joden gemiddeld niet rijker zijn dan anderen.

Opdracht 2

Op zoek

Kijk ook op www.joods-leven.net. Meer beelden van joods leven in Europa vindt u bijvoorbeeld op de site van het Joods Historisch Museum, www.jhm.nl. Op deze site vindt u onder educatie (voortgezet onderwijs) het digitale fotoalbum met foto's die een beeld geven van joods leven toen en nu.

Een aantal synagogen heeft een eigen site, zie bijvoorbeeld de site van de synagoge in Elburg, www.sjoelburg.nl, of van die in Enschede, www.synagoge-enschede.nl.

Antisemitisme

De herkomst van het woord 'antisemitisme' is niet in een paar zinnen uit te leggen. Het begrip heeft alles te maken met de rassentheorieën die in de negentiende eeuw bijzonder populair werden. Met 'Semieten' verwees men toen naar volkeren die een zogenaamde Semitische taal spreken, zoals Arabieren en joden. Op de herkomst van het begrip 'antisemitisme' komen we in deel 3 terug, als we ook het begrip 'racisme' behandelen (zie ook vraag 14, 'Hoe oud is het antisemitisme?', in: 'Vijftig vragen over antisemitisme').

Portretten

In dit hoofdstuk staan portretten van vier (overwegend) seculiere joden: Lévi Strauss, Aletta Jacobs, Albert Einstein en Theodor Herzl. De onderschriften vertellen kort hun verhaal. Leerlingen kunnen over een van deze personen meer informatie verzamelen.

Zionisme

Het begrip 'zionisme' wordt bij de foto van Theodor Herzl aangestipt, maar komt in deel 2 uitgebreider aan de orde. Antisemitisme was voor de niet-religieuze Theodor Herzl de grondslag van het streven naar een eigen staat. Religieuze motieven speelden bij het zionisme ook een rol (zie vraag 40, 'Wat wordt verstaan onder zionisme?', in: 'Vijftig vragen over antisemitisme').

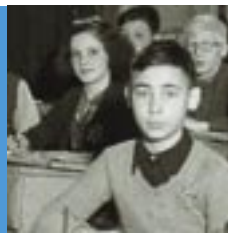
Protocollen

Dit onderwerp komt terug in deel 2, hoofdstuk 5: 'Antisemitisch of gewoon kritisch?'. De eerste druk van deze verzonden protocollen verscheen aan het begin van de vorige eeuw in Rusland, waar discriminatie en vervolgingen van joden toen aan de orde van de dag waren (zie ook vraag 17, 'Waar komt het idee van de joodse wereldsamenzwering vandaan?', in: 'Vijftig vragen over antisemitisme').

Pogroms

In 1881 en 1882 werden duizenden joden in het Russische rijk het slachtoffer van massale aanvallen, zogeheten pogroms. Veel joden probeerden aan dit geweld te ontkomen door naar het buitenland te vluchten. Ook daarna vonden er regelmatig pogroms plaats. Tijdens de Russische burgeroorlog bereikte dit antisemitische geweld opnieuw een dieptepunt toen in 1918 de 'Witten' in het zuiden van Rusland en de Oekraïne 100.000 joden vermoordden (zie ook vraag 9, 'Waarom wonen er zoveel joden in de Verenigde Staten?', in: 'Vijftig vragen over antisemitisme'). In 1919 werd er een grote demonstratie tegen pogroms in Amsterdam gehouden. Een foto van deze demonstratie staat op pagina 11.

>>

Holocaust

(p. 12-13)

Opdracht 1

Protest

De leerlingen kunnen enige informatie uit de foto zelf halen. In Amsterdam organiseerden joden op zondag 27 juli 1919 een demonstratie tegen de pogroms in Oost-Europa. Voor vluchtelingen werd geld ingezameld. Er waren rouwdiensten in de synagogen en een drukbezochte bijkomst in het Concertgebouw. Daarop volgde een stille tocht. Dat het druk en stil was, is uit de foto af te leiden.

- A) Een pogrom is een massale aanval op joden en hun eigendommen.

Opdracht 2

Zionisme

De haat tegen joden (antisemitisme) nam in Europa toe rond 1900. Meer joden streefden naar een eigen land. Dit streven noemen we zionisme.

Opdracht 3

Protocollen

Deze opdracht zou kunnen leiden tot discussies over de vermeende macht van joden in de wereld, waarbij joden en de Verenigde Staten ('Amerika') nogal eens in één adem worden genoemd. Sommige jongeren zijn sterk anti-Amerikaans, wat kan samenhangen met een anti-westerse en anti-joodse houding. Nog steeds wordt de theorie gevoed dat niet Al Qaida, maar de geheime dienst van de Verenigde Staten of Israël achter de aanslagen zaten op het World Trade Center en het Pentagon in september 2001. Het is niet raadzaam met de leerlingen in te gaan op de inhoud van al die theorieën. Vraag liever waar leerlingen die informatie vandaan hebben, waarom die theorie de ronde doet en wijs daarbij op de lange geschiedenis van het waanbeeld dat joden streven naar de overheersing van de wereld (zie ook deel 2, p.11).

- A) Een gevaarlijke spin met een menselijk gezicht die een wereldbol omvat.
B) Dat joden een gevaar zijn voor de wereld.
C) De tekening is antisemitisch, want de beschuldiging dat joden de wereld willen veroveren, is vals en zet aan tot haat tegen joden.

Als de jodenvervolging al behandeld is, vinden leerlingen hier een korte herhaling van die geschiedenis. Voor andere leerlingen zal dit hoofdstuk een eerste kennismaking met dit onderwerp zijn. Het is dan wel nodig om in de les extra aandacht aan de holocaust te geven, een dieptepunt in de geschiedenis van de mensheid.

Anne Frank

De zinnen die we uit het dagboek van Anne Frank citeren, maken duidelijk wat de vervolging en deportatie inhielden. In juli 1942 dook zij met haar familie onder. In oktober van dat jaar schrijft zij dat de Engelse radio van 'vergassing' spreekt. Voor sommigen is dit een van de bewijzen dat het bestaan van de gaskamers in 1942 algemeen bekend moet zijn geweest. Maar dit was toen hooguit in kleine kring bekend, en slechts weinigen konden of wilden dit geloven.

Miljoenen moorden

Met de eerste zin 'In Oost-Europa vonden massamoorden op joden plaats' willen we aangeven dat niet alle joden in vernietigingskampen zijn omgebracht. Al voor de Wannsee-conferentie in januari 1942 werden joden massaal omgebracht.

Opdracht 1

Anne Frank

Bijvoorbeeld: dat Anne tijdens het onderduiken al schrijft over vergassing van joden.

Opdracht 2

Holocaust of...

- A) Sjoa
B) Bijvoorbeeld: Sjoa, want de moord op miljoenen joden had meer weg van een 'vernietigende wervelwind' dan dat het een 'offer' was. Dan zou er iets goeds voor in de plaats moeten komen.

Opdracht 3

Nooit meer Auschwitz

De politiek van de nazi's was antisemitisch en racistisch. Antisemitisme wordt ook wel als een specifieke vorm (met eigen uitingen) van racisme gezien.

- A) In Auschwitz werden joden, Roma en Sinti vermoord vanwege hun afkomst, en het is racistisch om te denken dat mensen met bijvoorbeeld een donkere huidskleur minder kunnen of minder waard zijn.
B) Bijvoorbeeld: er staan veel verschillende mensen op de poster. Dat vind ik goed. Racisme kan iedereen raken en het ondergraaft de fundamenten van een samenleving.

Opdrachtenpagina

(p. 14-15)

De opdrachten op deze dubbelpagina zijn bedoeld ter afronding van dit deel. Leerlingen kunnen de antwoorden op opdracht 1 afleiden uit de verschillende hoofdstukken. Voor opdracht 2 kunnen ze ook Arabische, Griekse of Russische letters invullen. De lijst met moeilijke woorden bevat ook woorden ('Bar Mitswa' en 'Bagel') die niet in dit deel voorkomen. Maar zeker klassikaal zullen de woorden snel gevonden worden (zie ook de woordenlijst achter in deze handleiding).

Opdracht 1

De diaspora van de joden in Europa

- A) Joden verlieten in het jaar 70 Jeruzalem, nadat Romeinse soldaten een opstand hadden neergeslagen. Sommige joden werden als slaaf meegenomen, anderen vertrokken door het geweld naar plaatsen rond de Middellandse Zee.
- B) Córdoba – 1492
- C) Kruistochten – pest – Polen – Kasimir
- D) Pogroms – Verenigde Staten
- E) Israël – (de) Verenigde Staten

Opdracht 3

Synagoge en spijkerbroek

+ *Positief:*

Gabber / Jiddish / Bar Mitswa / Mazzel / Tora / Talmoed / Synagoge / Spijkerbroek / Emancipatie / Bagel / Zionisme

– *Negatief:*

Diaspora / Getto / Antisemitisme / Deportatie / Pogrom / Sjoa / Holocaust

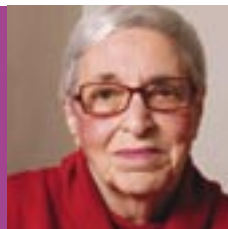
Ben Ali Libi de goochelaar

(p. 16)

Ben Ali Libi de goochelaar, heette eigenlijk Michel Velleman en kwam uit Groningen. Sinds de jaren twintig trad hij op, voornamelijk in Amsterdam. Van zijn hand is ook een boekje met eenvoudige goocheltrucs. In 1942 werd Michel Velleman bij een razzia opgepakt. Ruim een jaar later werd hij in Sobibor vermoord.

Deel 2

Antisemitisme, een eeuwige strijd?

'Auschwitz heeft mijn leven bepaald'

(p. 2-3)

Dit tweede deel begint met de doorwerking van de holocaust in de naoorlogse geschiedenis en stelt actuele antisemitische uitingen aan de kaak, waaronder de ontkenning van de holocaust. In kort bestek komt het neonazisme aan de orde, en de invloed van het Israëliësch-Palestijnse conflict op antisemitisme in Europa. De opdrachten zijn erop gericht leerlingen te laten beoordelen wanneer een uitspraak of visie antisemitisch is. Er wordt ook aandacht besteed aan 'positieve' effecten van de holocaust, zoals het opstellen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Leerdoelen

- 1 Leerlingen kunnen met twee voorbeelden illustreren dat antisemitisme een oud verschijnsel is.
- 2 Leerlingen kunnen met een voorbeeld beschrijven hoe het overlevenden van de holocaust verging en voor welke keuzes (dilemma's) zij kwamen te staan.
- 3 Leerlingen kunnen opschrijven welk verband er bestaat tussen de holocaust en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.
- 4 Leerlingen kunnen neonazisymbolen herkennen en uitleggen waarom sommige jongeren deze dragen en welke bezwaren er tegen zijn.
- 5 Leerlingen zijn in staat om antisemitische standpunten van neonazi's, zoals de ontkenning van de holocaust, te weerleggen.
- 6 Leerlingen kunnen een overeenkomst en een verschil opschrijven tussen de holocaust en andere genociden.
- 7 Leerlingen kunnen in twee zinnen beschrijven wat zionisme is, daarbij gebruikmakend van de begrippen 'negentiende eeuw' en 'antisemitisme'.
- 8 Leerlingen kunnen uitleggen waarom het jaar 1948 zo belangrijk is in de geschiedenis van het Midden-Oosten.
- 9 Leerlingen kunnen uitleggen wanneer kritiek op Israël antisemitisch is.
- 10 Leerlingen kunnen uitleggen dat het conflict tussen Israël en de Palestijnen in essentie een territoriaal conflict is.

Centrale begrippen

Antisemitisme / Genocide / Holocaust / Internationaal / Strafhof / Israël / Neonazi / Palestina / Tribunaal / Universele / Verklaring van de Rechten van de Mens / Zionisme

Hebt u deel 1 niet gebruikt en wilt u met uw klas het hedendaagse antisemitisme onder de loep nemen, dan is het raadzaam stil te staan bij de volgende thema's uit deel 1: – Wie is joods? identiteit en migratie (hoofdstuk 1, incl. de opdrachten); – Gebouwen of plekken die te maken hebben met het jodendom (hoofdstuk 4, opdracht 1). Deze onderwerpen en opdrachten brengen 'joods-zijn' dichterbij.

De uitspraak in de titel is van Frieda Menco, overlevende van Auschwitz. Door haar verhaal leren leerlingen wat de jodenvervolgving voor iemand persoonlijk inhield en hoe die ervaring doorwerkte.

Frieda Menco stipt in haar verhaal ook het naoorlogse antisemitisme aan, hoewel zij dit zelf niet zo noemt. Haar ervaring bij thuiskomst staat niet op zichzelf: overlevenden van de kampen moesten vaak de grootste moeite doen om hun bezittingen terug te krijgen.

Zie bijvoorbeeld:

- Isaac Lipschits, 'De kleine sjoa. Joden in naoorlogs Nederland' (Amsterdam: Mets en Schilt, 2001).
- Dienke Hondius, 'Terugkeer. Antisemitisme in Nederland rond de bevrijding' (Den Haag: SDU, 1990).
- Ad van Liempt, 'Frieda, verslag van een gelijmd leven' (Herinneringscentrum kamp Westerbork, serie 'Getuigen van Westerbork', 2007). Dit boek gaat over Frieda Menco.

Auschwitz

Op 27 januari 1945 werd Auschwitz bevrijd. Die dag is in 2005 door de Verenigde Naties aangewezen als de dag waarop wereldwijd de holocaust herdacht wordt (Holocaust Memorial Day).

Foto kinderen in Auschwitz

Frieda Menco zegt op deze pagina dat kinderen bij aankomst in het kamp weinig kans hadden. De kinderen op deze foto werden gebruikt voor medische experimenten en werden daarom niet vergast. Deze foto herinnert dus aan een bijzonder afschrikwekkende geschiedenis.

Tip – Lydia-Tamar en Sarah

Op pagina 3 komen Lydia-Tamar en Sarah in beeld. Zij doen beiden een uitspraak naar aanleiding van hun bezoek aan Auschwitz. Vraag leerlingen om een reactie. Waarom zou Lydia-Tamar zich buitengesloten voelen. Kun je je dat voorstellen? Heb je iets zelf ook wel eens meegemaakt? Waarom zou Sarah zeggen dat je respect moet hebben voor elkaar? Wat houdt 'respect' dan in, en wat heeft dat te maken met Auschwitz?

Nooit meer?

(p. 4-5)

Het proces tegen Eichmann werd wereldnieuws en beïnvloedde het denken over de Tweede Wereldoorlog en de holocaust. Er kwam meer aandacht voor wát er tijdens de jodenvervolgning precies was gebeurd en hóe het allemaal had kunnen gebeuren. Het stilzwijgen over de jodenvervolgning werd doorbroken.

Tip – Eichmann

Om het proces tegen Eichmann in te leiden kunt u aandacht besteden aan de wijze waarop Eichmann door de Israëliëse geheime dienst uit Argentinië werd 'ontvoerd' om in Israël terecht te staan.

Opdracht 1 Universeel

- A) 'Universeel' betekent dat de rechten voor de hele wereld gelden.
- B) Door het opstellen van mensenrechten probeerde men te voorkomen dat zoiets verschrikkelijks als de holocaust nog eens zou voor komen.

Opdracht 2 Mensenrechten

Voorbeelden van andere mensenrechten zijn:

- 1 Je hebt het recht op leven.
- 2 Als je gevaar loopt, mag je vluchten naar een land waar je veilig bent.
- 3 Iedereen heeft recht op eigendom. Niemand mag van zijn eigendom beroofd worden.

Opdracht 3

Dit is geen makkelijke vraag. Antisemitisme raakt niet alleen joden, maar alle mensen. Zodra je groepen uitsluit of achterstelt, breng je de hele samenleving in gevaar want iedereen is erbij betrokken. Dit geldt niet alleen voor antisemitisme; je zou dit ook kunnen zeggen over andere vormen van racisme.

Opdracht 4 Tribunaal

Ja, want misschien weerhoudt dat sommigen ervan om mee te werken aan een genocide.

Nee, want volkerenmoorden komen nog steeds voor. Een recent voorbeeld is de genocide in Darfoer (Soedan).

Opdracht 1

Kans

Frieda had een kans om Auschwitz te overleven omdat ze jong was en dus kon werken.

Opdracht 2

Titel

Omdat Frieda afschuwelijke dingen heeft meegemaakt in Auschwitz. Die tijd heeft haar leven blijvend beïnvloed. Ze wil haar ervaringen doorvertellen, maar ze wil ook dat iedereen ervan leert. Zij heeft aan den lijve ondervonden waar haat toe kan leiden. Daarom strijdt ze tegen discriminatie van welke bevolkingsgroep dan ook.

Opdracht 3

Kil

Hét antwoord is er niet. Leerlingen kunnen in hun antwoord een van de volgende redenen noemen:

- 1 Mensen reageerden koud en kil omdat ze zich niet goed konden voorstellen wat er met de joden was gebeurd.
- 2 Ze hadden zelf genoeg aan hun hoofd, want ook zij hadden in angst geleefd en geleden.
- 3 De wederopbouw was in volle gang en er was geen belangstelling voor de ervaringen van joden.
- 4 Het antisemitisme was niet verdwenen.

Opdracht 4

Joods

Bij deze vraag is het de bedoeling dat leerlingen nadenken over identiteit. Die wordt ook bepaald door wat anderen van je vinden (zie deel 1, p.3, 'Wie zeggen ze dat je bent?'). Frieda voelde zich vooral joods toen het antisemitisme toenam, dus toen anderen haar als jood bestempelden. Vraag de leerlingen of ze zich kunnen voorstellen dat Frieda Menco zich anders ging voelen toen ze als jood werd bestempeld. Wat zou dat voor haar persoonlijk hebben betekend?

Opdracht 5

Auschwitz

U kunt met de leerlingen bespreken dat Auschwitz een vernietigingskamp is en wat het verschil is met andere concentratiekampen. Ga met leerlingen na wat voor kampen er in Nederland waren (bijvoorbeeld kamp Amersfoort, kamp Vught, Westerbork). Bij deze vraag kunt u leerlingen eerst na laten denken over wat ze verwachten dat er in dit kamp of andere kampen nog te zien is. Of ze het belangrijk vinden dat sommige voormalige kampen bezocht kunnen worden.

Ontkennen. Mag dat?

(p. 6-7)

In dit hoofdstuk besteden we enerzijds aandacht aan het herstel van de joodse cultuur, anderzijds aan oude en nieuwe mythen over joden en aan de rol van extreem-rechtse groeperingen vandaag de dag.

Tip – In de buurt

U kunt bij de bespreking van de pogingen tot herstel van het joods cultureel leven na de Tweede Wereldoorlog verwijzen naar de opdracht uit deel 1 (p.9, opdracht 2) waarbij leerlingen op zoek moesten gaan naar gebouwen of plekken die te maken hebben met joden en/of hun cultuur.

Tip – Ingo Hasselbach

Naar aanleiding van de opdracht over Ingo Hasselbach kunt u met de klas nagaan of er in Nederland soortgelijke groepen voorkomen. Wat vinden zij ervan? Vinden zij ze gevaarlijk of niet? Of maakt het eigenlijk niet uit? En, wat vinden zij van de rol van het internet in dezen? Houd er rekening mee dat een van uw leerlingen zelf in zijn/haar vriendenkring mogelijk iemand kent met rechts-extremistische sympathieën of dat een leerling zelf bedreigd is door 'Lonsdalers'.

Ingo Hasselbach heeft Duitsland verlaten en leeft 'incognito' in Zweden. Zijn ervaringen heeft hij opgetekend in: 'Meedogenloos. Getuigenissen van een voormalig neonazi' (Antwerpen: Icarus, 1997).

U kunt na deze opdracht leerlingen opdracht 2 op pagina 14 laten maken, waarbij ze reageren op merktekens op kleding. Wilt u meer aandacht besteden aan rechts-extremistische groeperingen, dan kunt u fragmenten (laten) voorlezen uit het jeugdboek 'Vallen' van de Belgische auteur Anne Provoost. De thematiek van deze bestseller uit 1994 is nog steeds actueel.

Opdracht 1

Antisemitisme

Haat tegen joden bestaat al erg lang. Zo kregen de joden tijdens de middeleeuwen de schuld van de pestepidemie. En in 1929 kregen joden de schuld van de economische crisis.

Opdracht 2

Ontkennen straffen?

Geef leerlingen eerst gelegenheid om zelf of in een klein groepje over dit vraagstuk na te denken en de voors en tegens te noteren. Laat ze dus ook bedenken waarom het in een aantal landen wel verboden is om de holocaust te ontkennen. Inventariseer in een plenaire bespreking de voors en tegens, en sluit af met een gezamenlijke conclusie.

Opdracht 3

Neonazi's

- A) Voorkeur aangeven.
- B) Het is een hechte groep en daar stap je niet zomaar uit. Misschien word je wel bedreigd als je ermee stopt.

Antisemitisme en zionisme

(p. 8-9)

Het conflict in het Midden-Oosten is veel in het nieuws en leidt vaak tot discussies waarin ook antisemitische uitingen voorkomen. Daarom besteden we er in het lesmateriaal aandacht aan. Hieronder bij 'Tip' geven we enkele suggesties om met de klas de reacties op dit conflict te bespreken. De twee hoofdstukken sluiten nauw op elkaar aan, daarom bespreken we ze hier samen.

De geschiedenis van de staat Israël en het conflict laat zich niet in enkele pagina's uitleggen. Wij beperken ons hier tot uitleg van het begrip 'zionisme' en tot de gebeurtenissen rond 1948. Kern is dat Israël een jonge staat is en dat de inwoners veelal kinderen zijn van joodse migranten. Duidelijk moet worden hoe groot de diversiteit is onder inwoners van Israël en dat zowel antisemitisme als religieuze overwegingen voor joden een rol speelden om zich in Israël te vestigen.

Evenzeer is van belang te weten dat de meeste joden buiten Israël wonen. Deze informatie is nodig als voorbereiding op het volgende hoofdstuk, waarin de vraag wordt gesteld wanneer kritiek op de politiek van Israël antisemitisch is. De hoofdstukken 4 en 5 zijn dus niet expliciet bedoeld om les te geven over de geschiedenis van het conflict in het Midden-Oosten.

Hebt u zelf behoefte aan informatie over de achtergronden van het conflict en over de rol van antisemitisme in de kritiek op Israël, leest u dan de antwoorden op de vragen 40 tot en met 47 in 'Vijftig vragen over antisemitisme'. Of lees 'Ongrijpbare vrede' van Ruud Hoff, in het tijdschrift 'Kleio', 2003, nr.7, p.6-13.

Tip – Discussie over het conflict tussen Israël en de Palestijnen

Een gesprek over antisemitisme wil nogal eens uitmonden in een discussie over het conflict tussen Israël en de Palestijnen (en vice versa). Dit is problematisch als het leidt tot een relativering of rechtvaardiging van antisemitisme: 'Als Israël zich niet zo zou gedragen, dan zouden joden niet gehaat worden.' Deze redenering is te weerleggen met voorbeelden van antisemitisme uit vroeger eeuwen: joden kregen de schuld van de pest, van het communisme, van het vroege kapitalisme. Nu krijgen ze de schuld van het conflict in het Midden-Oosten en zouden ze een 'geheime macht' vormen.

Antisemitisch of gewoon kritisch?

(p. 10-11)

Maar deze argumenten zullen niet voldoende zijn als leerlingen zich sterk emotioneel verbonden voelen met dit conflict. U kunt dan met de klas aandacht besteden aan de volgende vragen:

1. Waarom is er zoveel aandacht voor dit conflict in de media?
2. Waarom voel je je wel of niet betrokken bij een conflict, waar ook ter wereld?
3. Waarom willen sommigen één groep of partij de schuld geven (dé Israëliërs, dé Palestijnen, dé moslims, dé joden) en waarom klopt dit niet?
4. Waarom kun je wel kritiek hebben op de politici van Israël en waarom mag je het conflict niet aangrijpen om antisemitische uitspraken te doen? U kunt hierbij aansluiten bij opdracht 1B op pagina 11, waar wordt gevraagd of het vaker gebeurt dat groepen mensen verantwoordelijk worden gehouden voor wat enkelen uit die groep doen.

Opdracht 1

De staat Israël

Drie jaar, in 1948.

Opdracht 2

Zionisme

Joden die de holocaust hadden overleefd, wilden graag een eigen staat omdat deze hen in de toekomst zou kunnen beschermen tegen antisemitisme. Frieda Menco zegt dit ook op pagina 2.

Opdracht 3

Multicultureel

Israël is een multiculturele samenleving omdat er in de korte geschiedenis veel immigranten zijn gaan wonen die overal vandaan kwamen, uit Europa, Rusland, landen uit het Midden-Oosten en bijvoorbeeld de Verenigde Staten. Zij namen allemaal iets van de culturen van hun thuisland mee.

Opdracht 1

Omdat het merendeel van de joden buiten Israël woont. En niet alle joodse inwoners van Israël zijn het eens met de politiek van de regering.

Opdracht 2

- A) Bij het Nationaal Monument op de Dam.
- B) Het is een plek van herinnering voor alle Nederlanders. Ieder jaar wordt er stilgestaan bij de Nederlandse (militaire) slachtoffers van oorlogen en VN-vredesmissies.
- C) Het is kwetsend voor slachtoffers of nabestaanden dat er nu met nazi-symbolen op het monument wordt gedemonstreerd. Ook slachtoffers van de holocaust voelen zich waarschijnlijk gekwetst omdat er vergelijkingen worden gemaakt tussen het Israëlisch-Palestijnse conflict en de holocaust.

Opdracht 3

U kunt leerlingen deze opdracht alleen laten maken, of in een groepje. Samen zullen ze waarschijnlijk meer ontdekken in de cartoon en samen zullen ze zeker argumenten vinden om de cartoon van de site te verwijderen.

- A) De wereldbol in de vorm van een appel en een worm met een gezicht die deze appel van binnenuit opeet.

Wijs in een gesprek met de klas op het verschil tussen cartoons waarin iemands persoonlijke (uiterlijke en innerlijke) kenmerken worden uitvergroot en cartoons waarbij stereotypen over een bevolkingsgroep worden gebruikt. Joden als slangen en draken (dieren die symbool staan voor de duivel, voor sluwheid en onbetrouwbaarheid) zijn oude antisemitische symbolen. Van andere leiders bestaan dergelijke afbeeldingen niet.

Amal en Odelia

(p. 12-13)

Het verhaal van Amal en Odelia speelt zich in Jeruzalem af, maar hun vriendschap kun je deels ook buiten die context plaatsen. Dan gaat het om een vriendschap tussen twee mensen die elk een heel andere achtergrond hebben en die vooroordelen over elkaar hebben. Leerlingen worden uitgedaagd om na te denken over de vraag of een dergelijke vriendschap wel mogelijk is. Historische kennis, het jaartal 1948, komt nogmaals aan de orde. Dat jaartal was voor beide families van grote betekenis.

Opdracht 1

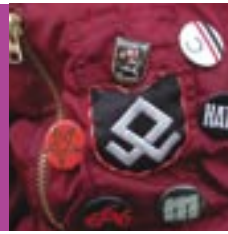
Volgens Amal is in 1948 een slechte periode aangebroken voor de Palestijnen. In de nieuwe staat Israël was geen aandacht voor de geschiedenis van Arabieren.

Sinds 1948 kregen joden het zwaar te verduren, onder andere in Marokko. Daarom moesten de voorouders van Odelia vluchten. Zij gingen naar Israël.

Opdracht 2

Je hebt verschillende gebruiken en gewoonten, bijvoorbeeld hoe je omgaat met je ouders. Ook verschillende talen kunnen het contact met iemand in de weg staan.

Door naast verschillen ook op zoek te gaan naar overeenkomsten krijg je waarschijnlijk meer begrip voor elkaars achtergronden.

Opdrachtenpagina

(p. 14-15)

Opdracht 1

Antisemitisme, een eeuwige strijd?

Leerlingen blikken hier terug op de onderwerpen die ter sprake zijn gekomen. Ze kunnen nog eens de verschillende hoofdstukken doorbladeren. U kunt deze opdracht sturen door vragen voor te leggen als: welk onderwerp of welke opdracht vond je wel of juist niet boeiend? Waarover was je verbaasd? Wat vond je moeilijk? Welke vraag heb je nog?

Opdracht 2

Tekens

Voor extra informatie over extreem-rechtse symboliek, zie www.lonsdalenews.nl/symboliek.html. Een eigen T-shirt ontwerpen lukt waarschijnlijk beter als leerlingen eerst een proefversie maken, bijvoorbeeld op het kleine voorbeeld in hun eigen magazine of op een vel papier. Later kunnen ze hun ontwerp op A3-formaat maken of op een wit T-shirt met speciale textielstiften of textielverf.

Opdracht 3

Beklad

Niet alleen joodse graven worden wel eens beklad met hakenkruisen. Op deze foto is een hakenkruis op een islamitisch graf te zien; ook islamieten kunnen doelwit zijn van rechts-extremistische of racistische groeperingen. Een jongen maakt de grafzerk weer schoon.

Daniël de Ridder

(p. 16)

Aan de hand van het verhaal van Daniël de Ridder kunt u nog eens teruggaan naar het jaar 1948. De oprichting van de staat Israël had gevolgen voor zijn grootouders. U kunt ook ingaan op antisemitische of racistische leuzen op het voetbalveld. Wat doet dat met spelers tegen wie ze gericht zijn? Waarom worden ze geroepen? Wat als spelers zelf racistische scheldwoorden gebruiken?

U kunt dit deel besluiten door in de klas iemand van buiten de school uit te nodigen die een van de onderwerpen uit dit boekje vanuit zijn of haar visie belicht.

Deel 3

Vooroordelen. You 2?

In dit deel vertellen tien jongeren over hun ervaringen met discriminatie en vooroordelen. Achtergronden en effecten van diverse vooroordelen en uitingen van discriminatie komen aan bod, evenals mogelijke reacties. De leerlingen krijgen de gelegenheid om eigen ervaringen naar voren te brengen. Bovendien komt aan de orde waarin de verschijnselen antisemitisme, discriminatie en racisme overeenkomen en waarin ze van elkaar verschillen. Leerlingen worden tevens uitgedaagd om na te denken over de begrippen 'vooordeel', 'discriminatie', 'zondebok' en 'respect' en ze krijgen de mogelijkheid om uit te zoeken hoe je het best op discriminatie kunt reageren.

De opdrachten zijn ook gericht op het bevorderen van de sfeer in de klas. De eerste opdracht biedt een opening als leerlingen wordt gevraagd te vertellen over hun naam. Ook in andere hoofdstukken staan persoonlijke vragen. Aan u om te beoordelen welke antwoorden voor alle oren zijn bestemd, en welke hooguit in kleine groepen worden uitgewisseld. Het staat niet altijd aangegeven, maar juist bij dit deel gaan we ervan uit dat leerlingen veel in groepjes werken. Ook met leerlingen met wie zij dat uit zichzelf niet snel zullen doen. Het is essentieel voor het welslagen van dit project om regelmatig te reflecteren op die samenwerking, evenals om te reflecteren op de zaken die leerlingen als nieuw en leerzaam ervaren. Het is aan u als docent om daar regelmatig tijd voor in te ruimen en om met de klas terug te kijken.

Leerdoelen

- 1 Leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen wat vooroordelen zijn en hoe ze ontstaan.
- 2 Leerlingen kunnen uitleggen wat 'antisemitisme' betekent.
- 3 Leerlingen leren reflecteren op eigen stereotypen en vooroordelen.
- 4 Leerlingen zijn in staat om eigen of andermans ervaringen met discriminatie naar voren te brengen.
- 5 Leerlingen kunnen twee vooroordelen (tegen homo's, moslims, blanken etc.) uit hun eigen omgeving benoemen en ontkrachten.
- 6 Leerlingen kunnen aan de hand van een voorbeeld beschrijven wat voor invloed vooroordelen hebben op iemands persoonlijke en maatschappelijke leven.
- 7 Leerlingen kunnen uitleggen wat het zondebokmechanisme is en hoe het werkt.
- 8 Leerlingen kunnen discussiëren over het groepsdenken in hun eigen omgeving.
- 9 Leerlingen kunnen met voorbeelden uit de praktijk beoordelen wanneer er sprake is van discriminatie.
- 10 Leerlingen leren en ervaren welke reacties tegen discriminatie mogelijk effectief zijn.

Centrale begrippen

Antisemitisme / Discriminatie / Homohaar / Racisme / Vooroordeel / Zondebok

What's in a name?

(p. 2-3)

Iedereen weet wel iets van zijn of haar naam. Daarover vertellen leerlingen elkaar. Via je naam kom je vaak ook iets te weten over iemands persoonlijke geschiedenis. Het is een alternatieve manier om met elkaar kennis te maken. Uiteraard maakt uw persoonlijke inbreng de les aantrekkelijker en opent u zo wat makkelijker het forum voor uw leerlingen. Sluit indien nodig af met de afspraak dat je iedereen noemt zoals hij of zij genoemd wil worden.

Dagnaam

Shinelve vertelt dat haar dagnaam Yaba is. Dagnamen komen in Ghana en Suriname voor. Het wil zeggen dat je naam wordt bepaald door de dag van de week waarop je geboren wordt. Kofi is bijvoorbeeld de naam van de jongens die op vrijdag zijn geboren. Yaba is de naam van meisjes die op donderdag geboren zijn. Kwasi is de naam van jongens die zijn geboren op zondag, en meisjes die op die dag zijn geboren, heten Akosua. De spelling van de dagnamen verschilt wel.

Opdracht pagina 2

Jouw naam

Variant. De leerlingen maken deze opdracht op kaartjes waarop u van te voren de vraag heeft afgedrukt. Laat leerlingen aan bijvoorbeeld zeven andere leerlingen hun kaartje lezen. Ze kunnen elkaar daarna vragen stellen. Ten slotte vertellen leerlingen bij toerbeurt wat zij weten over de naam van iemand uit het groepje. En zo verder. Degene die het kaartje heeft geschreven, geeft zo nodig aanvullingen.

Opdracht 1

Bekijk het eens van de andere kant

Deze opdracht moet duidelijk maken dat je meestal ziet wat je verwacht te zien. En dat je soms iets uit een andere hoek moet bekijken. Bij het eerste figuur zie je de driehoek, ook omdat er staat dat er een driehoek te zien is. Feitelijk is er geen driehoek getekend.

Bij het tweede figuur zie je een man met bril. Het woord 'Liar' komt door de figuur met wat te draaien ook in beeld. Klassikaal kunt u bespreken wat deze beelden te maken hebben met vooroordelen. De kern is dat je vooroordelen beslecht door met andere ogen te gaan kijken en niet alleen dat te zien wat je in eerste instantie ziet of verwacht te zien.

Opdracht 2

Bij welke groepen hoor jij?

U kunt leerlingen erop wijzen dat ze hier ook kunnen denken aan sportclubs, muziekgroepen, de groep liefhebbers van bepaalde muziek, een klas. Zorg ervoor dat leerlingen hun antwoorden uitwisselen of vraag ter afsluiting wie iets over deze opdracht wil zeggen.

Discriminatie. Gewoon lak aan hebben?

(p. 4-5)

Leerlingen leren in dit hoofdstuk wat discriminatie is. Verschillende ervaringen met discriminatie komen aan de orde. De ervaringen van Mohammed, Bilal en Büsra zijn concreet. De bijdrage van Ashley is abstracter. Haar opmerking verwijst naar de geschiedenis van racisme: 'Sommigen denken bijvoorbeeld dat mensen met een donkere huidskleur minder kunnen. Dat heeft zo zijn geschiedenis.' U kunt leerlingen vragen wat Ashley precies bedoelt met haar opmerking.

Tip – Reacties van leerlingen

Hoe leerlingen op de beschreven ervaringen reageren, hangt sterk af van de samenstelling van de klas. Hoed u ervoor om in een overwegend 'witte' klas uw aandacht uitsluitend te richten op de enkele allochtone leerlingen. Probeer het probleem van discriminatie uit die 'etnische' sfeer te halen en breder te maken, zodat alle leerlingen zich betrokken voelen. Tenslotte kan iedereen buitengesloten worden, ook 'witte' leerlingen.

De ervaringen die in het magazine zijn opgetekend, nodigen uit tot inbreng van ervaringen van de leerlingen. Welke herkennen ze? Van zichzelf of van anderen? Wat vonden ze daarvan? En hoe zouden zij reageren op die gevallen?

Tip – Wat is discriminatie?

Eigenlijk betekent 'discriminatie' niet meer dan 'een onderscheid maken'. Maar in de praktijk heeft het begrip een negatieve betekenis. Vraagt u leerlingen bij aanvang van een bespreking van dit onderwerp naar hun associatie bij dit onderwerp, dan zullen zij ook negatieve uitingen naar voren brengen. Over die betekenis van discriminatie gaat het in dit lespakket.

Opdracht 1

Bij de bespreking van deze meningsvraag kunt u vragen of leerlingen wel eens hebben meegemaakt dat zichzelf of iemand anders werd geweigerd. Hoe was dat en hoe voelde je je? Wat had je willen doen, of kon iemand anders iets doen?

Opdracht 2

- A) Büsra wordt nageroepen vanwege haar hoofddoek. Op grond daarvan wordt ze anders 'behandeld'. Daarom is het een vorm van discriminatie.
- B) Wat de zus van Büsra overkwam, is duidelijker: ze wordt niet geholpen en dus uitgesloten. De man achter de toonbank ziet haar als 'verteenwoordigster' van een groep die volgens hem al genoeg 'bediend' wordt. Dat is geen reden om iemand niet te helpen. Het is dus discriminatie.

Opdracht 3

Discriminatie?

Om goed inzichtelijk te maken wanneer er precies sprake is van discriminatie, kunt u op het bord twee kolommen tekenen: 'geen discriminatie' en 'wel discriminatie'. In de eerste kolom worden de goede redenen (slecht gekleed of rokend binnenkomen bij een sollicitatiegesprek) verzameld, in de tweede kolom de slechte redenen (huidskleur, afkomst, accent). Mocht uitsluiting voor een stageplek voor uw leerlingen niet relevant zijn, vraag hun dan zelf een onderwerp voor te dragen.

Durf jij?

(p. 6-7)

Antisemitisme en homohaat zijn de onderwerpen van dit hoofdstuk. Sara en Jouke hebben hier op school persoonlijk ervaring mee gehad. Bij Sara greep de school in, bij Jouke niet.

Combat

Sara vertelt dat ze niet aanwezig kon zijn bij de bijeenkomst met de andere jongeren. Voor u is dit een goede gelegenheid om te vragen of leerlingen weten welke dag voor joodse gelovigen als rustdag geldt. U kunt ook aan de klas vragen of ze denken dat joden vaker last hebben van discriminatie en hoe ze dat weten of merken.

Homoseksualiteit

Met name het onderwerp homoseksualiteit kan gevoelig liggen, vooral bij jongens. Ga na of leerlingen zich realiseren dat ook vrouwen of meisjes homoseksueel kunnen zijn, zoals te zien is op de afgebeelde poster.

Tip – Een spreker van het COC

[U kunt meer aandacht aan het onderwerp homoseksualiteit besteden door een spreker van het COC uit te nodigen voor een gastles.](#)

Angst en vooroordelen

Het 'definitieblokje' bij homohaat geeft de achtergrond aan van homohaat: vooroordelen en angst. Vraag leerlingen of ze weten welke vooroordelen er bestaan over homo's en waarom deze niet kloppen.

Schelden

'Homo' en 'flikker' zijn veelgehoorde scheldwoorden. Ga na wat de impact kan zijn van deze scheldwoorden. Sta hier langer bij stil, bijvoorbeeld naar aanleiding van wat Bilal hierover zegt, bij opdracht 1.

Tip – De rol van de school

[Zowel bij het verhaal van Sara als bij het verhaal van Jouke wordt de rol van de school expliciet genoemd: de steun van je klas en school lijkt onmisbaar. Leg de klas de vraag voor wat zijzelf of wat de school kan doen om iemand als Jouke of Sara te steunen.](#)

Opdracht 1

Weg met het taboe!

Belangrijk is vooral vraag 1A. 'Voel je je op je gemak, of niet?' Ter introductie kunt u navragen of ze het verhaal van Jouke herkennen en wat zij ervan vinden dat hij dit zo openlijk vertelt.

Als u vermoedt dat juist het onderwerp homoseksualiteit een groot taboe is, kunt u leerlingen opdracht 1A en 1B anoniem laten maken. Wellicht reageren leerlingen dan vrijer. U verzamelt de antwoorden, leest ze voor, of leerlingen lezen zelf voor. Daarna kunt u gezamenlijk nadenken over oplossingen. Laat deze opdracht maken in groepjes met jongens en meisjes.

Opdracht 2

Tegen wie heb je het?

Wie een grap maakt, tegen wie, en wie hem hoort. Dat maakt nogal uit. De kwestie van Sara vormt de aanzet om dit in de klas aan de orde te stellen. Bij vraag B denken de leerlingen daar – met een kleine omweg – verder over na.

Opdracht 3

Als je het ziet?

Het gaat erom dat leerlingen nadenken over hun eigen gedrag en dat van anderen. Zij bedenken samen alternatieve reacties of handelingen. Deze opdracht is zo geformuleerd dat leerlingen niet hun eigen persoonlijke confrontaties met discriminatie hoeven in te brengen. Wees er wel op bedacht dat sommige leerlingen dit ongemerkt toch zullen doen.

Stap 1 – Leerlingen noteren ieder voor zich zo precies mogelijk de betreffende situatie op een briefje. Wat gebeurde er, hoe reageerden omstanders, wat hadden ze liever gedaan? Zo nodig deelt u hiertoe kaartjes uit met de enveloppe.

Stap 2 – De papieren worden dubbelgevouwen en in een hoed of zak verzameld.

Stap 3 – Om beurten neemt iemand een papier van iemand anders uit de zak. Iedereen leest voor zichzelf door wat er staat.

Stap 4 – Elke leerling vertelt aan de groep wat er op het papier staat, en wel zo alsof het over hem of haar zelf gaat.

Stap 5 – U vraagt leerlingen te reageren. Welk verhaal maakte indruk en waarom? Ben je het eens de reacties van de verschillende personen? Was een andere reactie mogelijk?

Uitbreiding

Kies met de klas een aantal ervaringen uit en laat die in groepjes van vier voorbereiden. Ze moeten de rolverdeling vaststellen en de begin- en slotsituatie. Zo mogelijk spelen ze ook een alternatieve reactie.

Uitvoering

Vraag klasgenoten om commentaar. Weet iemand een alternatief, dan wordt dat ook uitgebeeld. Eventueel wordt dit gedaan door degene die het alternatief aandraagt.

Reflectie

Stel vragen aan de 'spelers'. Hoe was dat om de situatie uit te spelen? Hoe was het om toe te kijken, om dader of slachtoffer te zijn?

'Waar ligt jouw grens?'

(p. 8-9)

De discussie over de vrijheid van meningsuiting is uiterst actueel. Steeds gaat het om de vraag wanneer het recht op vrijheid van meningsuiting prevaleert boven het recht om niet gediscrimineerd te worden. Denk maar aan de discussies naar aanleiding van uitspraken van Theo van Gogh of naar aanleiding van de Deense cartoons over Mohammed. Leerlingen denken na over wie zich mogelijk gekwetst zou kunnen voelen bij bepaalde afbeeldingen of een mopje. Of is het gewoon grappig? Uzelf of uw leerlingen kunnen actuele voorbeelden aandragen bijvoorbeeld uit de krant of van het internet.

Tip – Posters en stickers verzamelen

De posters van het meldpunt in Amsterdam die hier staan afgebeeld, tonen met wat voor soort klachten je daar terecht kunt. Vraag aan uw leerlingen of zij kunnen zien waar de verschillende posters naar verwijzen. Geef een aantal leerlingen de opdracht om een poster of stickers op te vragen van een ADB, het COC of Veilige Haven ('voor jongeren met een etnische achtergrond en homoseksuele, lesbische of biseksuele gevoelens').

Opdracht pagina 8

Waar sta jij?

Op pagina 8 wordt leerlingen gevraagd alvast hun standpunt te formuleren, waarbij ze reageren op de twee andere uitspraken. Moedig leerlingen aan een situatie te noemen waarin zij vinden dat iemand te ver gaat en kwetsend is. Eventueel een situatie of uitspraak die henzelf kwetst.

Opdracht 1

Geintje?

Frau Antje – De poster van Frau Antje bevat vele vooroordelen over Nederlanders. U kunt ter introductie gezamenlijk inventariseren welke beelden op de poster te zien zijn. Daarna gaat u na welke beelden ook kloppen, en welke niet, en dus vooroordelen zijn.

Madonna – Het optreden van Madonna in 2006 leidde tot gemengde reacties. Madonna stond bij haar 'Confession Tour' als Jezus aan het kruis op de Bühne. Een aantal christenen vond dit kwetsend en protesteerde tegen deze scène.

De fiets – Dit mopje bevat vooroordelen over Marokkanen en joden. Het antisemitische karakter van het grapje (joden willen afdingen en zijn dus gierig) zal niet iedereen zien. Leerlingen die kwaad worden over deze mop, hebben wel recht op begrip. Het is een mop die uitgaat van vooroordelen en daarom als kwetsend wordt ervaren. Of een mop als kwetsend wordt ervaren, wordt ook wel bepaald door wie hem vertelt. Bespreek waarom deze mop wellicht eerder kwetsend wordt gevonden dan de cartoon.

Smurf – Deze cartoon van Gumbah heeft een diepere laag, omdat je niet direct kunt zien wie nu belachelijk wordt gemaakt. De cartoon kan voor leerlingen herkenbaar zijn. Heeft iemand wel eens een vriend of vriendin niet meegenomen naar huis omdat hij of zij wist dat ouders vervelende of discriminerende opmerkingen zouden maken?

Opdracht 2

Leerlingen schrijven eerst zelf het antwoord op. Inventariseer daarna de antwoorden en keer ter afsluiting terug naar de uitgangsvraag van dit hoofdstuk: 'Waar ligt jouw grens?' Leerlingen zullen na de cartoons misschien ook zelf met grappen komen. Let er op dat dit niet uit de hand loopt.

'Rassen', bestaan die dan?

(p. 10-11)

Dit hoofdstuk is vooral bedoeld om de lastige begrippen 'racisme' en 'antisemitisme' uit te leggen. Het woord 'ras' wordt nog steeds wel gebruikt, zij het zelden nog door wetenschappers. In het dagelijks taalgebruik komt het woord wel voor. Wij plaatsen het woord 'ras' in een historische context. Ook wordt toegelicht dat dit onderscheid lange tijd de basis was van racisme. Meer informatie over dit onderwerp vindt u in 'Vijftig vragen over antisemitisme', speciaal bij de vragen 'Zijn joden een ras?' (vraag 4), 'Kun je joods bloed hebben?' (vraag 5), en 'Zijn joden Semieten?' (vraag 6). Raadpleeg eventueel ook vraag 14, 'Hoe is het woord Semitisch ontstaan?'

Opdracht 1

Je kunt lang niet iedereen in een 'ras' indelen. Er zijn zoveel 'mengingen'. Maar belangrijker nog is de vraag waarom je het zou willen. Wat weet je dan? Bovendien, waar rassenindelingen zijn toegepast, bleek dit zelden waardevrij te zijn. Denk maar aan de raciale indelingen die werden toegepast tijdens de apartheidspolitiek in Zuid-Afrika of de Verenigde Staten, of in nazi-Duitsland.

Opdracht 2

Racisme en antisemitisme in beeld

Aan de hand van foto's moeten leerlingen de begrippen 'racisme', 'antisemitisme' en 'discriminatie' toepassen. Die begrippen overlappen elkaar: racisme en antisemitisme gaan samen met discriminatie.

Wellicht dat de poster met Sharon Stone onduidelijkheid oproept. Op het bord zijn de letters te zien van het woord 'Coexist' (samenleven), met de symbolen voor de islam, het jodendom en het christendom.

Hoe zou jij het aanpakken?

(p. 12-13)

Dit hoofdstuk is bedoeld om het samenwerken in de klas te bevorderen, ook tussen leerlingen die anders weinig met elkaar hebben. De foto van de drie jongeren toont wat er van de leerlingen wordt verwacht bij opdracht 2: samen een foto maken van een positieve eigenschap.

Tip – Altijd reageren

Sta met de klas stil bij de uitspraak van Mohammed Allach. Ben je het met hem eens dat je altijd moet reageren op een racistische opmerking?

Opdracht 1

Positief

Moedig leerlingen aan om juist aan anderen te vragen over welke positieve eigenschappen zij beschikken. Noteren zij zelf hun eigenschappen, vraag dan of ze denken dat anderen die eigenschappen ook aan hen zouden toeschrijven.

Opdracht 2

Doe net als zij

Leerlingen fotograferen elkaar. Print de foto's en hang ze op: de portretgalerij van positieve eigenschappen in de klas.

Opdracht 3

Wat pak je aan?

Groepsopdracht: zorg ervoor dat leerlingen vooral haalbare plannen uitdenken. Laat de plannen aan de hand van de poster presenteren en vraag reacties uit de klas. Zien de leerlingen ook de noodzaak van het plan, is het haalbaar? Hoe vinden ze dat het groepje de opdracht heeft uitgevoerd? Hebt u tijd genoeg, geef hun dan de opdracht om de plannen daadwerkelijk uit te voeren.

Opdrachtenpagina

(p. 14-15)

Opdracht 1

Strijden voor rechten

Leerlingen die al klaar zijn met de andere opdrachten, kunnen alvast deze opdracht maken. Vraag ten slotte aan de leerlingen wie zij nog missen in het overzicht en van wie zij eerder hadden gehoord.

- 1 Rigoberta Menchú – Guatemala
- 2 Bono – Ierland
- 3 Rosa Parks – Verenigde Staten
- 4 Nawal el Saadawi – Egypte
- 5 Nkosi Johnson – Zuid-Afrika
- 6 Aung Sang Suu Kyi – Myanmar (Burma)

Opdracht 2

Jouw song

Luister zo mogelijk eerst gezamenlijk naar de raps van Ali B. en de Osdorp Posse. Sta stil bij de term 'zondebok' en vraag of die term duidelijk is. Niet alle leerlingen houden van rap. Biedt ook de mogelijkheid om een gedicht, strip of cartoon te maken waarin begrippen als 'zondebok', 'vooroordeel' of 'discriminatie' duidelijk worden. Zorg ervoor dat er tijd is om elkaars werk te zien en te beoordelen.

Shinelve, Sara en Büsra

(p. 16)

Shinelve, Sara en Büsra vertellen iets over hun geloof en hun hobby's, en laten zien welk sieraad of teken belangrijk voor hen is. Dit laatste kunt u ook aan uw leerlingen vragen: wat voor sieraad of kledingstuk, of welk teken is voor jou belangrijk? Vraag hun dit mee te nemen naar school. Geef hun de gelegenheid over hun object te vertellen. Dit kunt u ook doen in aansluiting op de eerste opdracht op pagina 2, waar leerlingen wordt gevraagd iets over hun naam te vertellen.

Met deze lessen beogen we leerlingen inzicht te geven in antisemitisme, vooroordelen en discriminatie. Discussies hierover kunnen in de klas gepaard gaan met opmerkingen die vooroordelen bevatten, of met grensoverschrijdend gedrag. Soms liggen daar persoonlijke gevoelheden aan ten grondslag. Voor veel docenten en leerlingen zijn dat lastige situaties, waarop je niet altijd meteen weet te reageren. Toch schieten we ons doel voorbij als we wel lesgeven over vooroordelen, maar niet stilstaan bij uitgesproken vooroordelen van leerlingen in de klas. Of als er onderling weinig respect is. Dan is het nodig dat u voldoende tijd neemt om hieraan te werken.

De meeste docenten zullen een eigen stijl van reageren hebben ontwikkeld en vaak werkt die goed. De tips die wij hier bijeenbrengen bieden de mogelijkheid hierop te reflecteren, om te zien of adequatere reacties mogelijk zijn.

Steun zoeken

Zorg ervoor dat collega's en de schoolleiding ervan op de hoogte zijn dat u deze thema's behandelt. Zorg voor steun en werk zo mogelijk samen, bijvoorbeeld vakoverstijgend.

Spelregels opstellen

Veel scholen hebben al duidelijke omgangsregels. Stel (samen met de klas) zo nodig discussieregels op: elkaar laten uitspreken, geen hatelijke persoonlijke opmerkingen plaatsen, geen scheldwoorden gebruiken als 'homo', 'flikker' of 'jood'. Moedig leerlingen aan om niet alleen te reageren door direct een eigen mening te roepen, maar ook door de ander vragen te stellen.

Reageer altijd

Als u twijfelt hoe u het best kunt reageren, neem dan de tijd. Overleg eventueel met anderen. Laat wel aan de leerlingen merken dat u de gewraakte uitspraak hebt gehoord, en zeg dat u erop terugkomt. Reageer dus altijd, al is dat niet direct. Neem elke uitspraak serieus, ook al weet u dat leerlingen soms 'maar wat roepen'. Geef daarbij uw grenzen aan. Neem dus niet zomaar genoeg met: 'Ik mag toch zeggen wat ik wil?'

Elkaar corrigeren

Stimuleer uw leerlingen om elkaar te corrigeren, waarbij u als 'mediator' optreedt. Zorg ervoor dat ze bij het bespreken van de onderwerpen in het lesmateriaal ook vooral eerst zelf en op elkaar reageren, voordat u een reactie geeft.

Signaleer emoties

Discussies ontstaan door meningsverschillen, maar ook door emotionele reacties op een onderwerp en de onderlinge verhoudingen van leerlingen. Het is goed om die van elkaar te onderscheiden en ze ook zo te benoemen. Onderken emoties bijvoorbeeld met de opmerking: 'Ik merk dat het je hoog zit.'

Bespreek met leerlingen waarom ze iets zeggen. Is het om te kwetsen, om te choqueren, of willen ze werkelijk met een uitspraak een bijdrage aan de discussie leveren? Herinner de leerlingen eventueel aan de spelregels voor discussies. Overigens zijn in ons land sommige uitspraken bij de wet verboden, zoals het met opzet beledigen van groepen mensen.

Onderscheid feiten en meningen

Uit het niets discussiëren is onmogelijk. Er is informatie voor nodig. Leerlingen hebben vaak moeite om het verschil te zien tussen 'feit' en 'mening'. Het is belangrijk om hierbij stil te staan. Ga altijd na waarop een visie is gebaseerd: op feiten of op een mening van iemand anders, en waar komt diens mening vandaan?

In stappen reageren op discriminatie

Reageer altijd op discriminerende opmerkingen of gedragingen van leerlingen, hoewel dit niet eenvoudig is. Toch zijn het juist de docenten die leerlingen hiermee kunnen en moeten confronteren. Dat is nodig voor de betreffende leerling zelf, maar ook om alle leerlingen het gevoel te geven dat er aan een veilige sfeer gewerkt wordt. Onderstaand model biedt houvast voor een rustige en overzichtelijke aanpak.

- 1 Geef uw grens aan. Maak duidelijk dat de leerling een grens heeft overschreden. Roept een leerling: 'Ik ga die vuile x in elkaar slaan', dan moet hij of zij weten dat deze uitspraak niet getolereerd wordt.
- 2 Vraag om een toelichting. Zorg ervoor dat u weet wat de leerling precies bedoelt. Wellicht was het als 'grapje' bedoeld?
- 3 Geef ruimte voor een reactie. Laat de leerling duidelijk maken waarom hij of zij kwaad was of zo reageert. Niet altijd zal een leerling het terecht vinden dat hij of zij nu aangesproken wordt. Geef hem of haar de kans toe te lichten waarom dat oneerlijk zou zijn.
- 4 LSD: Luisteren, Samenvatten, Doorvragen. Leerlingen zullen vast wel prijsgeven wat hen het meest dwarszit. Luister en controleer door samen te vatten of u het goed hebt begrepen: 'Je bent dus boos op x omdat hij jou uitschold voor...'. Vraag door om erachter te komen of er meer aan de hand is, bijvoorbeeld in zijn of haar relatie met andere leerlingen of met u als docent.
- 5 Geef repliek. Maak na het luisteren, samenvatten en doorvragen duidelijk dat u nu beter begrijpt wat er aan de hand is, maar dat u dit gedrag niet tolereert, en waarom niet.
- 6 Consequenties schetsen. Wees helder over de gevolgen van dit gedrag, ook bij herhaling.
- 7 Sancties uitvoeren. Hebt u de gevolgen duidelijk gemaakt, wees dan ook consequent. Als u gesteld hebt dat iemand de klas uit moet, dat ouders/verzorgers gebeld worden of anderen (desnoods jongerenwerker, politie etc.), zorg dan dat dit gebeurt.

Zie voor meer tips www.vredeseducatie.nl. Een deel van bovenstaande tips is hieraan ontleend. Voor scholing op het terrein van (homo)discriminatie & extremisme kunt u onder meer gebruik maken van het aanbod van Centrum School en Veiligheid (via www.aps.nl).

Hier vindt u de definities van de woorden uit het lesmateriaal bij elkaar. Een uitgebreidere woordenlijst staat achter in 'Vijftig vragen over antisemitisme'.

Antisemitisme

Haat of vooroordelen tegen joden.

Bar Mitswa

Letterlijke betekenis is 'zoon van het gebod'. Vanaf het dertiende levensjaar is een joodse jongen meerderjarig en moet hij zich aan de 'mitswot' (de geboden) houden. De term 'bar mitswa' wordt gebruikt voor de bijbehorende ceremonie in de synagoge. Voor joodse meisjes is de leeftijdsgrens 12 jaar. Met spreekt dan van 'bat mitswa', wat 'dochter van het gebod' betekent.

Christendom

Monotheïstische godsdienst gebaseerd op het leven van Jezus van Nazareth en ontstaan uit het jodendom. Christenen geloven in een drie-eenheid, namelijk God de Vader, zijn zoon Jezus en de Heilige Geest. De Bijbel, het Oude en Nieuwe Testament samen, is voor christenen het heilige boek.

Diaspora

Verspreiding van joden over de hele wereld.

Discriminatie

Onderscheid maken op grond van redenen die er niet toe doen, bijvoorbeeld leeftijd, afkomst, geslacht, geloof of seksuele voorkeur.

Genocide

Volkerenmoord. Bij een volkerenmoord of genocide wordt een bevolkingsgroep met opzet uitgemoord.

Getto

Stadswijk waar mensen met een gelijke etnische of culturele achtergrond (verplicht moeten) wonen.

Gilde

Vereniging van mensen met hetzelfde beroep.

Holocaust

De moord op joden in Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Haat tegen homo's

Die haat ontstaat door vooroordelen en angst.

Internationaal Strafhof

Een permanente internationale rechtbank, sinds 2002 gevestigd in Den Haag, voor het vervolgen van personen die verdacht worden van volkerenmoorden, oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid. (Niet te verwarren met het Internationaal Gerechtshof, dat gevestigd is in het Vredespaleis. Dit hof behandelt geschillen tussen staten.)

Islam

Monotheïstische godsdienst, ontstaan in het Midden-Oosten. Islam betekent 'overgave aan God (Allah)'. Mohammed (570/1–632) is Zijn profeet. Hij schreef de Koran.

Israël

Joodse staat in het Midden-Oosten, opgericht in 1948.

Jodendom

Religie van het joodse volk. De eerste monotheïstisch godsdienst, ontstaan omstreeks 2000 jaar voor de westerse jaartelling.

Neonazi

Aanhanger van het moderne nationaalsocialisme.

Palestina

Zo werd vroeger het gebied genoemd waar nu Israël en de Palestijnse gebieden liggen. Ooit was Palestina een provincie van het Romeinse rijk, later hoorde het bij het Turkse rijk. Van 1914 tot 1948 viel Palestina onder Brits bestuur.

Pogrom

Massale en gewelddadige aanval op joden en hun bezittingen, vaak met medeweten of medewerking van de autoriteiten, de politie en de overheid.

Racisme

Racisme begint wanneer je denkt dat mensen door hun huidskleur, cultuur of afkomst minderwaardig zijn. Vaak behandel je die mensen dan ook alsof ze minder waard zijn of stel je ze achter. Dan lijkt racisme op discriminatie.

Synagoge

Gebedshuis van de joden. Ook wel 'sjoel' genoemd, afgeleid van het Duitse 'Schule'.

Talmoed

Verzameling commentaren van rabbijnen op de Tenach.

Tora

Boeken van Mozes. De eerste vijf boeken van de Tenach (Oude Testament). De letterlijke betekenis is 'lering' of 'leer'.

Tribunaal

Tijdelijk internationaal gerechtshof voor het vervolgen van mensen die verdacht worden van het schenden van het internationaal humanitair recht.

Vooroordeel

Een vooroordeel is een positief of negatief oordeel vooraf over een persoon of een groep mensen.

Zionisme

Het streven van joden naar een eigen staat in Palestina.

Zondebok

Individu of groep die onterecht beschuldigd en gestraft wordt.

